

Z Á Ř Í 2 0 1 7

ROMANOVODI

R O M S K Á D U Š E | CENA 20 Kč

GOGOL BORDELLO

ROZHOVOR S EUGENEM HŮTZEM

PAMĚŤ ROMŮ

JAK SE ZACHYCUJÍ DĚJINY

IVETA DEMETEROVÁ

VEDOUcí ROMSKÉHO VYSÍLÁNÍ

AMARO
RECORDS

POTŘEBUJETE DOUČOVÁNÍ NEBO HLEDÁTE STÁŽ?

ROMSKÝ STIPENDIJNÍ PROGRAM PRO STUDENTY SŠ A VOŠ NENÍ JEN O STIPENDIU!

POMŮŽEME VÁM

Více se dozvíte na WWW.ROMSKASTIPENDIA.CZ
nebo na doucovani@romea.cz a +420 257 329 667

Stipendium pro romské studenty a studentky středních škol a vyšších odborných škol (stipendium organizace ROMEA)

CHCETE SE NAUČIT

PRACOVAT S KAMEROU, FOTOAPARÁTEM, EDITOVAT VIDEO, PŘIPRAVOVAT ŽIVÉ PŘENOSY A REPORTÁŽE, MODEROVAT, VÉST INTERVIEW NEBO NAPSAT TISKOVOU ZPRÁVU?

ROME A, O. P. S., OTEVÍRÁ BEZPLATNÝ DVOULETÝ KURZ MEDIÁLNÍ TVORBA PRO ZÁJEMCE
O PRÁCI V MEDIÍCH A S AUDIO-VIZUÁLNÍ TECHNIKOU

Po absolvování seminářů následuje placená stáž na serveru Romea.cz.

Kurz zaměřený na praxi vám umožní vytvořit si portfolio vlastních prací, kterým se budete moci
prezentovat při pracovních či studijních pohovorech.

TERMÍNY 6 ÚVODNÍCH CELOVÍKENDOVÝCH SEMINÁŘŮ:

13.-15. 10., 27.-29. 10., 10.-12. 11., 24.-26. 11.,
8.-10. 12. a 12.-14. 1. 2018 Začátek vždy v pátek
v 18:00, konec v neděli v 15:00.
Nutná 100% účast. Ubytování a cestovné
hrazeno. Místo konání: Praha 3, Korunní 127

PŘIHLÁŠENÍ

Do úterý 3. 10. 2017

1. Zašlete motivační video, v němž se představíte a vysvětlíte, proč chcete pracovat v médiích.
2. Vyplňte el. formulář přihlášky na www.romea.cz.

Kontaktní osoba: lenka.jandakova@romea.cz, tel. 737 738 686, více na www.romea.cz.
O přijetí do kurzu vás budeme informovat 5. 10. 2017.

Kurz je podpořen nadací Bader Philanthropies a Americkou ambasádou v Praze.

EDITORIAL

Když v dubnu 1986 vybuchla jaderná elektrárna v Černobylu, byla rodina Eugena Hütze (vlastním jménem Eugena Nikolaeva) spolu s mnoha jinými evakuována na západ Ukrajiny. Bylo mu 14 a zanedlouho se vydal dál – přes Polsko, Maďarsko, Rakousko a Itálii až do USA, kde se usadil a v roce 1999 v New Yorku založil dnes už světově proslulou kapelu Gogol Bordello. Charismatický frontman gypsy punkové legendy si na letošním festivalu Mighty Sounds v Táboře udělal čas i na Romano vodi a přijal naše pozvání k rozhovoru.

Dalším vzácným hostem zářijového čísla, o kterém se příliš často v médiích nedočtete, zato jeho samotného – tedy ji samotnou – můžete pravidelně slyšet na vlnách Českého rozhlasu, je vedoucí romského vysílání O Roma vakeren (Romové hovoří) Iveta Demeterová.

Druhý díl seriálu o romských pamětnících vám představí neméně zajímavou osobnost Ilony Ferkové – známou především jako jednu z předních romských spisovatelek. Jak se vzpomínky s pamětníky natáčejí a proč je důležité je uchovávat, se dozvíte v článku o Paměti Romů - projektu, který spolupracuje i s projektem Paměť národa organizace Post Bellum.

Osudy romských partyzánů, hnutí odporu i příběhy útěků vězňů z táborů v Letech u Písku, Hodoníně a Osvětimi představuje ve svém článku historik Ctibor Nečas.

Podívali jsme se také do zákulisí unikátního nahrávacího studia Amaro records v Brně nebo pod pokličku tvorby začínajícího talentovaného fotografa Andreje Gábora. Dalšími díly pokračují i pravidelné rubriky Romaňi gilí (Romská píseň), ve které se tentokrát dočtete o písni Feder na aveha (Lepší už nebudeš) muzikanta Milana Kroky, i seriál o romské literatuře Karolíny Ryvolové.

Přeji vám zajímavé čtení, milí čtenáři!

JANA BAUDYŠOVÁ
šéfredaktorka

RV 9/2017

3 Obsah / Editorial

4-6 Frontman Gogol Bordello: Romská kultura je jako vzácný šperk

Rozhovor s Eugenem Hützem
Inka Jurková

7 Ústavy pro nejmenší do moderní společnosti nepatří / O Ustavě predal nekikneder čhavore andro moderno dživipen nane lače

Glosa
Martina Vančáková

8-9 Udržet vzpomínky naživu

Paměť Romů
Jana Baudyšová, Adéla Gálová

10-11 Ilona Ferková

Seriál Paměť Romů
Jana Hejkrliková

12-13 Romští partyzáni a hnutí odporu

Dějiny
Ctibor Nečas

14-15 Iveta Demeterová z O Roma vakeren:

Už v mládí měla jasno
Profil
Jan Josef Rosenberg

16-17 Amaro records: Podnik, který prodává i pomáhá / Podňikos, savo bikenkerel the del o vast

Zblízka / Pro jakha
Adéla Gálová

18-19 Objektivem Andreje Gábora

Fotogalerie
Adéla Gálová

20-21 Když píšej nejmenší

Čtení z dětských soutěžních děl
Romano suno

22 Feder na aveha - Lepší už nebudeš

Romaňi gilí
Milan Kroka, Adéla Gálová

23 Postmileniálové: 2005 – současnost

Karolína Ryvolová
Kapitoly z dějin romské literatury

Foto na přední obálce: EugenHütz (foto: Vojta Florian, MightySounds),
foto na zadní obálce: Setkání romských studentů „Baruvas – rosteme“ v Krkonoších
(foto: Petr Zewlakk Vrabec)
Vychází 27. 9. 2017

Číslo: 9 / 2017
Ročník: XIV
Cena: 20 Kč

Vydavatel:
ROME A, o. p. s.
Žitná 49
110 00, Praha 1
IČO: 266 13 573

Vychází za podpory
Ministerstva kultury ČR.

Redakce:
Renata Berková, Tomáš
Bystrý, Rena Horvátová,
František Bikár, Jana
Šedivcová, Stanislava
Ondová, Renata Kováčová,
Zdeněk Ryšavý

Adresa redakce:
ROME A, o. p. s.
Korunní 127, 130 00 Praha 3
Tel. 257 329 667,
257 322 987
E-mail: romanovodi@romea.cz
www.romanovodi.cz
www.romeaops.cz
Šéfredaktorka:
Jana Baudyšová
Editorka:
Adéla Gálová
Jazykové korektury:
Lenka Jandáková

Překlady do romského
jazyka:
Eva Danišová
Grafika:
Bantu Design s. r. o.
Inzerce:
Zdeněk Ryšavý
Předplatné:
romanovodi@romea.cz
Osvit a tisk:
Studio WINTER, s. r. o.
Distribuce:
Dub, s. r. o.
Periodicita magazínu:
10x ročně
Registrační číslo MK ČR:
E 14163

FRONTMAN GOGOL BORDELLO: ROMSKÁ KULTURA JE JAKO VZÁCNÝ ŠPERK

Inka Jurková / Foto: Sabina Badžová

Gogol Bordello je americká kapela složená z hudebníků z různých koutů světa hrající „gypsy punk“. Jejich principálem je charismatický zpěvák **Eugene Hütz**, který pochází z rodiny ukrajinských Romů. Vyprodávají stadiony, jejich videa mají miliony zhlédnutí a ke spolupráci si je vybrala i Madonna. My jsme si s jejich frontmanem povídali na českém festivalu **Mighty Sounds**, který o nich napsal: „Málokterá kapela našemu festivalu sedne tak jako Gogol Bordello“. A byla to pravda; festival se vyznačoval absencí předsudků, milými návštěvníky a příjemnou atmosférou, ale i náležitě živelnými koncerty. Přesně to platí i o Gogol Bordello – skromní a pohodoví, ale s pořádnou show!

Hráli jste někdy před romskými diváky? A pokud ano, co si Romové myslí o hudbě Gogol Bordello?

Vím o mnoha mladých Romech, kterým se hudba Gogol Bordello líbí. Před 10 lety jsem se seznámil s jedním klukem, který dodnes chodí na naše koncerty a kterého jako malého ho adoptovala švýcarská rodina. V jistém věku začal hledat svoji identitu a při tom pátrání zjistil, že mu naše hudba pomáhá. Vyrostl v naprosto neromském prostředí a my jsme mu poskytli náhled do romské kultury, která mu byla vzácná, ale současně může pořád být tím „dítětem 21. století“, což mu vyhovuje. Stejně to je i u mě. Mám v sobě jen velmi málo romské krve, ale je to pořád dost na to, abych ten poklad cítil a chránil si ho.

Takže si myslíte, že mladí lidé se můžou k romské kultuře přiblížit spíše přes hudbu Gogol Bordello než skrze tradiční kapely?

Obecně si to nemyslím, ale pro mladé lidi, kteří vyrůstají úplně mimo romskou kulturu, to může být možná první krok. A poté se můžou dostat hlouběji a blíže k té autentické romské hudbě, kterou já nikdy Romům nenabídnou.

Víte o více lidech, kteří díky vaší hudbě (znovu)objevili své romství?

Ano, na světě je plno dětí, které mají smíšenou identitu a které se snaží dostat „zpět“. Jsou v USA, v Kanadě, ve Francii, ve Švýcarsku, všude... Jsou to třeba mladí lidé, kteří poslouchají hip-hop a pak přejdou k „Romano hip-hop“ od Gipsy.cz, a tak udělají první krok směrem k romské kultuře. Hudba Gogol Bordello je mostem pro děti z netradičních rodin k tomu, aby našly svou cestu k romské kultuře. Je jedno, jestli jsi poloviční Rom, nebo čtvrtinový, to spojení tam je vždycky a je silné. Ten „vitamín“ romství se někde objeví, vyjde na povrch.

Vy máte stejnou osobní zkušenost? Přestože jste nevyrostl v tradiční romské rodině, věděl jste o téhle části své identity? O tom vitamínu?

Můj strýc, bratr mojí matky, měl z naší rodiny k tradičnímu romskému životu nejbližší. Obdivoval romskou kulturu a nejvíc z nás si uvědomoval, že je Rom. Ale v tak militantním a totalitárním politickém prostředí, jakým byl Sovětský svaz, bylo velkou výzvou přihlásit se k jakékoli identitě. Když jsem se v pubertě dostal k punk rocku a zároveň začal číst knihy Carla Junga, tak jsem si uvědomil, že ve světě umění můžeš spojit všechny elementy, ke kterým cítíš vášeň, a můžeš si vytvořit vlastní hybrid. Každý člověk je kouzelník a formuje si svou vlastní realitu, ale nikdy nebudeš chtít ignorovat tak vzácný šperk ve své genealogii, jakým je romská kultura.

V dokumentu The Pied Piper of Hützovina, který o vás natočila česká filmařka Pavla Fleischer, říkáte: „Pocházím z punkrockového prostředí a postupně se dostávám zpět do romské kultury.“ Musel jste pracovat na tom, abyste se stal součástí romské kultury?

Jak bych se mohl cítit jako součást romské kultury, když jsem vyrůstal v Sovětském svazu, chodil jsem do klasické sovětské školky a následně do stejné obyčejné školy? V té době téma identity neexistovalo. Kousek od nás byla čtvrť, kde žilo hodně Romů a umělci z místního divadla, a moje babička tam občas chodila za známými. Můj strýc si vzal Romku z tradiční rodiny. Kolem mě tedy byly jakési elementy, které

tvorily mozaiku romské kultury v mém životě, ale celkově jsem vyrůstal mimo. Nic nebylo přímo přede mnou. Vždycky to bylo hned vedle, ale přitom stále zahaleno tajemstvím.

Vaše babička mluvila romsky? Pokud vím, tak servítka Roma, ke kterým vaše babička patřila, už v době vašeho dětství moc romsky nemluvili.

Myslím, že mluvili hlavně ukrajinsky. Pravda je, že já jsem začal pochyťovat některá romská slova až v New Yorku, od Romů, které jsem potkal tam.

Takže teď umíte romsky? Nebo alespoň trochu rozumíte?

Přes 10 let jsem sbíral romské písně, snažil se je naučit nazpaměť a překládal si s pomocí přátel jejich texty. Hledal jsem různé příběhy k těm písním. Vlastně se ze mě stal etnomuzikolog. Když je nějaká párty, můžu sedět 48 hodin v kuse a hrát a zpívat tradiční romské písně, ale rozhodně nejsem ambasadorem tradiční romské hudby. Já jsem rocker a možná se můžu označit za popularizátora romské hudby. To považuji za svůj úkol – představit ji co nejširšímu publiku a udržovat ji naživu. Lidé si někdy myslí, že když něco nazvete „gypsy“, tak to okamžitě přitáhne pozornost. Ale to není pravda! Aby „gypsy music“ byla populární, stálo to hodně úsilí. Ze začátku jsem v New Yorku vystupoval jako DJ a pouštěl romskou hudbu, ale nikoho nezajímala. A kapely jako Taraf de Haidouks nejprve v USA vystupovaly ve snobských restauracích, kam chodili starší bohatí lidé, kteří jejich hudbu vůbec nechápali. Proto jsem začal pořádat poněkud nesooudné dvojkoncerty, například Gogol Bordello – Fanfare Ciocarlia, a takový formát byl pro posluchače přesvědčivý. Silné kapely jako Taraf De Haidouks a Fanfare Ciocarlia a romské festivaly jako Khamoro a Yagori jsou důvodem, proč je dneska romská hudba populární. Ale na začátku sis mohl říkat „gypsy“, jak jsi chtěl, a bylo to bezvýznamné.

Proč říkáte hudbě Gogol Bordello „gypsy punk“?

To byl nápad jedné starší Romky z New Orleans, která mi řekla: „Když už hraješ hudbu, která je částečně inspirovaná romskou muzikou, možná bys mohl tu

naši hudbu zpopularizovat tím, že bys to nazval „cigánský punk“ (pozn. red.: říká rusky).“ Tak jsem si řekl, proč to nezkusit!

Jeden rok jste žil s rodinou své babičky, což pro vás byla zásadní životní zkušenost. Neužíval jste si to ale také proto, že jste věděl, že je to na přechodnou dobu? Přeci jen, vyrůstat v chudé romské osadě není zrovna nejllehčí začátek života, ale prožít si jeden rok v romské osadě může být obohacující zážitek.

Nejprve musím vysvětlit, že rodina mojí babičky na tom byla podobně jako většinová společnost. Žili v osadě, která ale byla součástí typické ukrajinské vesnice, a jejich život se moc neodlišoval od života většiny Ukrajinců. Romové sice nežili společně s Neromy, byli segregováni, ale žili podobným stylem života. Pro mě ten pobyt byl zásadní hlavně v procesu sebeidentifikace. Po roce stráveném u téhle části rodiny jsem byl jiné dítě. Měl jsem úplně nový vnitřní život. Můj život byl méně rozčleněný a objevil jsem v sobě pocit jakéhosi „pouličního podnikatele“.

Často o vás novináři píší, že máte talent od Boha, že jste zázračně nadaný muzikant. Myslíte si, že Romové jsou nadanější hudebníci než Neromové?

Nevím, jestli jsem nadaný a určité je poněkud diskutabilní, jestli umím zpívat. (smích) Moje největší schopnost je skládat různorodou hudbu tak, aby z ní měli lidé radost. Myslím, že opravdoví géniové romské hudby nejsou zázraky, ale spíše genetika a věda. Každá zkušenost, kterou mozek prožije, se zapíše do genetického stromu. Pokud něco děláš po staletí, tak se to projeví. Samozřejmě jsou i virtuosové jako Yuri Yunakov, který hraje, jako by byl z jiného světa. A pravda je, že jediní, kdo takhle umí hrát, jsou romští hudebníci.

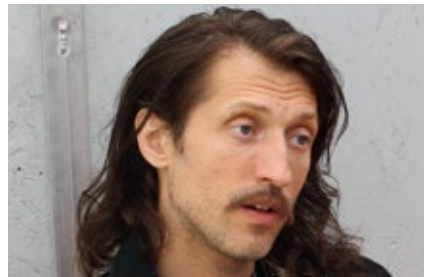
Myslíte si, že pokud Romové změni svůj způsob života, tak to nutně znamená ztrátu jejich tradičního způsobu života, ztrátu těch „vitaminů“, toho „šperku“, kterým je romství?

Moji romští přátelé se mi často smějí, že jsem snad už poslední „magor“, který cestuje po světě s kytarou na zádech. Říkají, že možná před několika sty lety ještě někteří Romové takhle cestovali, ale dnes už to nedělá nikdo. Já si myslím, že právě ten malý romský gen, který v sobě mám, mi pomáhá zůstat v tomhle životním stylu a opravdu si užívat koncertní turné, a tak propagovat romskou hudbu.

Co je pro vás osobně „romská kultura“?

Je hodně různých skupin Romů a já mám nejbližší k ukrajinským Romům. Také mi hodně říká folklor maďarských Romů, písničky, jako je Amari si amari. Romská kultura je tedy pro mě v první řadě hudba, ale rozhodně ne jen to. Mezi nejskvělejší lidi, které jsem kdy poznal, patří mnoho Romů, a jsou chvíle, které můžeš zažít jen s nimi. V Brazílii mám skvělé známé, Romy, kteří mi jsou spíš bratry než kamarády. Když řeknou: „Tohle je *cigano casa*, sem můžeš přijít, kdykoli se ti zachce,“ tak opravdu myslí kdykoli. A víte, jak to vím? Jednou jsem tam přišel o půl páté ráno a nejen, že mě nevyhodili, ale všichni vstali, do 10 minut jsem seděl za stolem plným jídla a hráli jsme a zpívali. Tohle se ti s Američany nestane... ●

EUGENE HÜTZ

původním jménem Jevgenij Alexandrovič Nikolajev, je zpěvák, skladatel, DJ a herec, známý především jako frontman formace Gogol Bordello. Narodil se na Ukrajině a po mateřské linii je potomkem tzv. servítka Roma. Od roku 1992 žije ve Spojených státech, kam emigroval společně s rodiči. V roce 1999 vydal své debutové album s Gogol Bordello. Od té doby je skupina stálým návštěvníkem největších hudebních festivalů na světě. Účinkoval v několika hraných i dokumentárních filmech a objevil se též na titulce ukrajinského vydání časopisu Vogue. Hütz je vytrvalým propagátorem romské kultury a romství.

ÚSTAVY PRO NEJMENŠÍ DO MODERNÍ SPOLEČNOSTI NEPATŘÍ

Martina Vančáková / Foto: Jana Baudyšová

Mezi takzvané civilizovanými zeměmi je Česká republika už několik let poslední, která odsuzuje miminka a batolata k životu v ústavu. Podle vědeckých výzkumů i zdravého rozumu poškozuje neosobní péče děti nevratně ve vývoji i možnostech uplatnění v budoucím životě. Přesto se vláda opět nedokázala shodnout na postupu vedoucím ke zrušení ústavů pro nejmenší děti. Bojovníci za zachování ústavů tvrdí, že po jejich zrušení by děti skončily na ulici. Koncepce ministerstva práce a sociálních věcí ale počítá se dvěma principy: zlepšit podpůrnou síť pro ohrožené

rodiny tak, aby mohlo co nejvíce dětí zůstat s rodiči, a zajistit podmínky pro pěstouny, aby byla v případě nutnosti dostupná bezpečná náruč pro každé dítě. Ústavy ve své současné podobě se tak stanou zbytečnými a mohly by se zaměřit na odborné služby pro rodiny v krizi či podporu pěstounů. Jako protiargument také zaznívá, že ústavy je třeba zachovat pro děti, které potřebují nepřetržitou lékařskou péči. Většina dětí, které jsou dnes umístěny v dětských centrech a domovech, však nedostává specializovanou péči, již by nezvládl rodič či pěstoun s podporou odborníků.

Je prokázáno, že zdravotní prognóza dítěte v dobré rodinné péči je lepší než v dobré péči ústavní. To, že současný systém nemotivuje pěstouny, aby si složitější děti brali do péče, je věc jiná, vyžadující zlepšení podmínek i pro ně. Všemi stranami deklarovaný zájem dítěte je jednoznačný: mít pro sebe láskyplnou rodinu a bezpečí domova. Proto nehledjme důvody pro zachování ústavů, ale způsoby, jak toho co nejbezpečněji dosáhnout. Čas dětí běží rychleji než politické tahanice a volební období.

●

O USTAVI PREDAL NEKCIKNEDER ČHAVORE ANDRO MODERNO DŽIVIPEN NANE LAČHE

E Martina Vančáková

Maškar o civilizizimen thema hin e Čechiko republika imar buter berš maškar agorutňi savi lenl andro ustavi le cikne čhavoren. Pal o džanle avrirodkeribena the te manuš lel ča peskeri godi, kajso dživipen predal o cikne čhavore lačo nane. The avka o rajaripen andre ČR pale na džanel te phenel zoralo lav, či o ustavi phandela, abo na. Vareko phenel, hoj o čhavore bi palis ačhenas avri pro droma, bijal o sajipen. E koncepcija, savi del o MPSV vakerel pal o duj droma: te del le famelijenge o vast, avka, kaj šaj o čhavore te ačhen andre famelija, the te del o vast le manušenge save bajinena

pal o čhavore (o pjestuna), kaj šaj dojekh čhavoro te arakhel peskeri famelijakoľin, te kampela. O ustavi palis ačhena bijal o čhavore the šaj keren e odborno buťi le famelijenca, abo le pjestounenca. Šaj šunas the o argumenta, hoj le čhavorenge kempel sako dıves o doktoris the kempel len te sasťarel. Pal o čhavore, save hine andro čhavorikane centruma the ustavi na phiren sako dıves o doktora. So lenge kempel, oda len šaj den andre famelija abo o pjestuna, te lenge dela o vast o odborňikos. Imar džanas, hoj zdravotno prognoza hin feder andre famelija, sar andro ustavos. Oda, hoj

o sistemas na del bareder motivacija le pjestunenge, te bajinen pal o nasvale čhavore, oda hin vareso aver, pre kada kempel te dikhel, the te kerel feder sistemas. Sar phenen savore seri predal o čhavore hin angluno: te len hin famelija, savi len kamela the bajinela pal lende. Vaš oda na kempel te rodel, sar te kerel, kaj o ustavi te ačhon. Kempel te duminel avri, sar sig te del o vast le čhavorenge. Lenger o ideos džal sigeder sar politicka cirdlípena the o ideos, kana hin avrikidipen (o volbi).

●

UDRŽET VZPOMÍNKY NAŽIVU

JAK SE NATÁČÍ VYPRÁVĚNÍ ROMSKÝCH PAMĚTNÍKŮ

Jana Baudyšová, Adéla Gálová / Foto: František Bikár

U šálku kávy ve svém rokycanském bytě vzpomíná na příběhy své rodiny, která má kořeny na východoslovenském Šariši, sedmašedesátiletá Květa Tůmová Tomášová. Vypráví o pracovních táborech, partyzánech, o druhé světové válce, poválečné migraci, o svém dětství v Rokycanech, o školní třídě, kde se svým bratrem Mírákem byly jediné romské děti.

Paní Květa je jedna z padesáti pamětnic a pamětníků, za kterými se v uplynulých měsících vypravili a ještě v několika nadcházejících vypraví kameraman František Bikár a někdo z týmu tazatelů – romistů a antropologů, kteří s pamětníky hovoří a jejich vyprávění nahrávají. Dávají hlas konkrétním, pro „velké dějiny“ bezejmenným, lidem, kteří jsou však přímými účastníky nebo svědky událostí, o kterých se běžně v učebnicích dějepisu nepíše.

„Paměť Romů je mimořádná svým

cílem. Snažíme se zachytit příběhy obyčejných lidí, nevyhledávat pouze hrdiny a univerzální společenské vzory,“ říká Bikár, který je zároveň jednou z hlavních postav, které za jedinečným projektem stojí. Přestože jeho myšlenka není nová – v roce 2008 vytvořily digitální pamětnický archiv sdružení Post Bellum, Český rozhlas a Ústav pro studium totalitních režimů, je jedním z mála projektů, který se zaměřil přímo na svědectví a vzpomínky romských pamětníků. „Jako jediný

se také soustředí na to, aby vyprávění, která zaznamená, byla dostupná veřejnosti, například dětem ve školách – aby neskončily někde v archivu pouze pro badatelské účely,“ přibližuje Bikár. S Paměť národa navíc Paměť Romů spolupracuje – vzájemně si „vyměňují“ pamětníky.

„Bylo to někdy za války, zhruba kolem roku 1943. Do Tolčemeše tehdy vtrhli Němci a nechali doma jen staré lidi a děti. Ostatní sebrali. Máma vyprávěla, že nejdřív je nahnali do Sabinova pěšky. Ráno je nahnali na nádraží a do vagonů. Vyprávěla, že nedostali ani napít ani najíst, že tam i několik lidí padlo a umřelo,“ vzpomíná paní Květa.

NASLOUCHAT HLASŮM PAMĚTI

„Ve společnosti se toho o historii Romů příliš mnoho neví, ve školách se učí minimálně, pokud vůbec, a proto znají i samotní Romové často jen to, co slyšeli z vyprávění rodičů a prarodičů,“ konstatuje koordinátorka Paměti Romů, Kristina Dienstbierová.

„Romská historie přitom není nic, co by stálo mimo, je součástí historie naší

společnosti, stejně jako jsou její součástí samotní Romové, a proto by podle mého názoru neměla být opomíjena. Kromě toho, pokud budeme znát historické souvislosti současné situace některých Romů, může to vést k lepšímu vzájemnému porozumění. A právě osobní příběhy jsou podle mě tím nejlepším způsobem jak takovou historii zprostředkovat,“ uvádí a připomíná zároveň, že nejde jen o jakási neosobní data, ale o konkrétní lidi, kteří řeší v životě podobné problémy jako kdokoli jiný.

Podle historika a politologa Lukáše Valeše, který se o způsobu zachycování vzpomínek pamětníků tím, že se zaznamenávají jejich vzpomínky a vyprávění (právě proto nazvaným „orální historie“), rozpovídal před časem pro Český rozhlas, nelze dějiny vnímat jenom prostřednictvím politiky, politických událostí nebo ekonomiky.

„Konkrétní dějiny tvoří konkrétní lidé a také je vnímají konkrétní lidé. A pro poznání, ať už konkrétních historických skutečností, nebo především vnímání těch dějin, vnímání rozhodnutí, motivů, přístupu k dějinám ze strany konkrétních lidí, je důležité, aby nám vyprávěli svůj konkrétní příběh,“ říká. Tedy to, jak se konkrétní lidé vidí v dějinách a jak oni prostřednictvím svého vlastního osudu dějiny vidí.

OBYČEJNÍ HRDINOVÉ

„Svým otevřeným vyprávěním, ať už o často těžkém životě na Slovensku, genocidě Romů, minulém režimu, či porevolučním zklamání se lidé před objektivem stávají skutečnými hrdiny,“ myslí si František Bikár. „Když máte možnost několik hodin naslouchat, zjistíte, že naproti vám sedí lidé, kteří se dokázali znovu a znovu postavit na vlastní nohy a postarat se o své rodiny,“ dodává.

V minulém čísle Romano vodi jste se tak mohli v první části třídílného seriálu historičky Jany Hejkrlikové dočíst o osudech Margity Hlaváčové, v tomto čísle pak o životním příběhu spisovatelky Ilony Ferkové. Mezi vypravěči romské paměti jsou lidé z různých sociálních vrstev – jak politicky a občansky aktivní Romové, tak i ti zcela neznámí. Namátkou třeba pěstounka Daniela Cincibusová, dlouholetý člen skupiny Kale Emil Miko nebo bývalá tkadlena, dnes studentka romistiky Monika Hejduková. Příběhy se postupně zveřejňují na webu www.pametromu.cz, kde najdete video-nahrávky, přepisy vyprávění, dobové fotografie i dokumenty.

„Celkem jsem zatím natočil zhruba 600 minut vyprávění neboli 100 hodin videozáznamu,“ přibližuje František Bikár. „Celý rok je to navíc nekonečná práce na střihu – dokončíte zpracování jednoho materiálu, a už jich na vás čeká dalších deset,“ doplňuje. Původní, nesestříhané nahrávky budou uloženy v archivu Muzea romské kultury a Semináře romistiky FF UK.

„Rokycany byly strašně malé město. Znali se tu úplně všichni. Když mi bylo v

roce 65 patnáct let, šla jsem do Kovohuti. Jiný podnik by mě nevzal, mohlo se pracovat od šestnácti a Kovohutě tě vzaly – člověk tam dělal rok zadarmo. Dostávala jsem šedesát korun měsíčně, jakousi studentskou výplatu,“ vzpomíná dál paní Květa. I díky jejímu vyprávění se udrží naživu část historie, která by jinak nejspíš vyprchala jak pára nad hrncem.

Projekt, který odstartoval v roce 2016, navazuje na vzdělávací aktivity organizace ROMEA. Jeho cílem je přiblížit širší veřejnosti historii Romů, jak ji žili a prožívali na území bývalého Československa ve 20. a 21. století.

V současné chvíli je natočeno celkem 39 videopříběhů pamětníků, dalších 11 příběhů je v procesu realizace. Natáčejí se také audiorozhovory, které slouží jako příprava videorozhovorů.

Natočená a sestříhaná videa jsou postupně publikována na webových stránkách projektu www.pametromu.cz. Ty mají ve finální podobě obsahovat kromě videí také stručné medailonky pamětníků, přepisy rozhovorů a texty, které zasazují příběhy do širšího historického či tematického kontextu.

Projekt Paměť Romů realizuje ROMEA, o.p.s., za finanční podpory Bader Philanthropies.

SPISOVATELKA ILONA FERKOVÁ „TAKHLE SE PÍŠE ROMSKÝ PŘÍBĚH“

Jana Hejkrliková / Foto: František Bikár

Ve druhém díle seriálu Paměť Romů vám představíme Ilonu Ferkovou, známou především jako jednu z předních romských spisovatelek u nás. Ilona má kromě psaní na kontě mnoho dalších zásluh a i její osobní život byl bohatý na neobyčejné události.

Narodila se 25. června 1956 v Rokycanech jako páté ze sedmi dětí Karola Daňa a Etely Daňové. Rodiče pocházeli ze Slovenska, otec z Kurimi, matka ze Chminianské Nové Vsi. Oba přišli do Čech ve druhé polovině 40. let a seznámili se v Rokycanech.

O situaci na Slovensku za druhé světové války vyprávěla Iloně její matka. Když začala válka, bylo jí osm let a žila v chatrči se svou matkou a sestrou v romské osadě u lesa. Ačkoliv rodina Iloniny matky nemusela do pracovního tábora, život jim ztěžovaly přibývající restriktivní vyhlášky ministerstva vnitra a fakt, že byli vydáni na pospas Hlinkovým gardistům. V letech 1943 a 1944 vyšly jedny z nejvíce omezujících vyhlášek postihující život Romů, a to o omezení volného pohybu Romů a zákazu vstupu do parků, obcí a měst mimo vyhrazené dny a hodiny. Za porušení těchto vyhlášek byli Romové gardisty bití, věznění a ženy byly stříhány dohola. Dle vzpomínek Iloniny matky byli gardisté krutější než samotní nacisté, kteří je sice z míst, kam Romové nesměli, vyháněli, ale nemučili je.

Po válce a následném odsunu Němců

byl v Čechách nedostatek pracovních sil, což společně se snahou o restrukturalizaci země a dekretu prezidenta republiky o pracovní povinnosti zapříčinilo výjezdy českých náborářů na Slovensko. S nimi se setkal i Ilonin otec. Protože měl v Kurimi problém sehnat zaměstnání, rozhodl se i se svým švagrem, že práci v Čechách zkusí. Nejprve odjeli do Prahy k jedné stavební firmě. Tam se jim moc nelíbilo, a když se doslechli, že v Rokycanech v továrně mají volná místa a nabízejí i ubytování, přesunuli se tam a začali pracovat v tzv. Patronce, později přejmenované na Kovohutě. Poté co se jich vedení zeptalo, zda by bylo možné přivést i jejich rodiny, které by tak doplnily stavy dělníků, přičemž pro ně slíbilo ubytování, do Rokycan se přestěhovaly celé rodiny z Kurimi a okolí. A tak se v Rokycanech usídlilo pět velkorodů, které zde žijí dodnes. Mezi nimi i Dudovci s Iloninou matkou Etelou.

V 50. letech na několika místech v republice vznikaly kurzy pro dospělé Romy, v nichž se učili číst a psát. V Rokycanech se kurz, jak vzpomínala Ilona na vyprávění matky, konal v místní zvláštní škole. Kurzy se netýkaly jen čtení a psaní,

jak popisuje Ilona: „Pak se tady taky pro ženský udělal kurz vaření, kam se vlastně chodily učit vařit ty naše mámy. Učila je profesionální kuchařka. Ženský chodily, byly rády, že se něco naučí, že se naučí česká jídla.“

Ilona nastoupila do první třídy na základní školu Jižní předměstí v Rokycanech. Vzhledem k tomu, že měla starší sourozence, uměla už docela dobře česky. Ale ve škole byly i děti, které česky neuměly skoro vůbec. Na svá školní léta Ilona vzpomíná dobře. Měla to štěstí, že mohla chodit do normální základní školy, neboť jako děti viděly, že mnoho Romů chodilo do zvláštní školy, i když u nich v porovnání s českými žáky nepozorovaly žádné postižení.

ŠKOLNÍ LÉTA

Po ukončení deváté třídy se chtěla Ilona učit na servírku v Plzni. Když si ale podala přihlášku, zakročil její otec. Byl v té době už nemocný, a tak zašel na úřad, že potřebuje, aby zůstala doma a starala se o něj. Jeho žena musí chodit do práce a on to doma sám nezvládne. Navíc mají další dvě mladší děti. I když úřednice nejprve namítala, že by ji mohli zavřít za

příživnictví, otec trval na svém, a tak pro Ilonu nakonec vyjednal výjimku. Přesto však už v šestnácti letech nastoupila Ilona do práce na jatka, kde pracovala i její matka. V období puberty si Ilona našla přítele, za kterého se provdala a je s ním dodnes. V 70. letech ale stále častěji slyšeli negativní narážky, především spojené s romštinou. Jako příklad popisuje jednu z následujících situací: „Když jsme šly s holkama třeba do cukrárny a mluvily jsme mezi sebou romsky, třeba o tom, která si co dá, hned jsme za sebou slyšely: ‚Jakpa to mluvíte, jste v Čechách, mluvíte česky! Kdopa má rozmět ty vaší hatmatilce!‘“ Na takové nepříjemné chvíle nezapomněly, a tak, když měly děti, raději je romsky vůbec neučily, aby podobné problémy neměly.

Na 80. léta vzpomíná Ilona ráda. Romština najednou byla více slyšet, opět se hrály romské písničky a konaly romské zábavy. V této době se Ilona seznámila s Milenou Hübschmannovou. Společně s Emilem Cinou, Margitou Reiznerovou a dalšími ji vzala na víkendové soustředění, kde se měli naučit psát povídky. Na pobyt s Milenou Hübschmannovou vzpomíná: „Ona mi říká ‚no, Ilono, napiš něco‘. Já jsem jí odpověděla ‚ale já nevím, co a jak napsat‘. Na to mi Milena řekla ‚tak mi něco vyprávěj, nějaký příběh‘. Už nevím, co jsem jí vyprávěla, ale ona mi pak říká ‚no vidíš, jak si mi to teď vyprávěla, tak to napiš‘. Já jsem se divila ‚takhle, jak jsem ti to vyprávěla?‘. A ona mi odpověděla ‚jo, takhle přesně, slovo od slova, tak to napiš‘. A když jsem to napsala, tak mi říká ‚to je přesně ono. Takhle se píše romský příběh. Tak jak mluvíš, tak to napiš.‘“

AMARE NENI

V 80. letech Ilona založila pěvecký soubor Amare Neni. Její matka krásně zpívala a prosila ji, aby je dala dohromady a udělala sbor. A tak sehnala asi dvacet romských žen a začaly zkoušet. Zpívaly a capella a později je doprovázely i nástroje. Zpívaly především staré písničky, které se hrály ještě na Slovensku. Ilona zavolala Mileně Hübschmannové, aby si je přijela poslechnout. Ta z nich byla nadšená, chtěla hudbu zaznamenat a zařídila nahrávání od lidí z Českého rozhlasu. Amare Neni měly asi deset vystoupení, např. ve Strážnici. Těsně před příchodem Sametové revoluce zkoušely s dalšími lidmi muzikál o dvou zamilovaných Romech v koncentračním táboře. Než ale stačily představení odehrát, přišla revoluce, během které se podle Ilony nehodilo hrát o koncentračním táboře, a tak se zachovaly jen fotky ze zkoušek. Spolu s tím skončily i Amare Neni.

V 90. letech spolupracovala Ilona s Ondřejem Giňou a zapojili se do projektu Step by Step organizace Open Society Fund. Projekt vznikl roku 1993 a zaměřoval se na vzdělávání romských předškolních dětí ve střední a východní Evropě. V rámci toho byla vytvořena školka pro romské děti s českými učitelkami, romskými asistenty a romským koordinátorem. Tím se stala Ilona. V září 1994 otevřely ve školce v Čechově ulici třídu pro romské děti. V dalších letech se zrušily čisté romské třídy a děti chodily do tříd s neromskými dětmi. Hlavní náplní Iloniny práce byla komunikace s rodiči. Některé rodiny s více dětmi měly problém školku zaplatit i přesto,

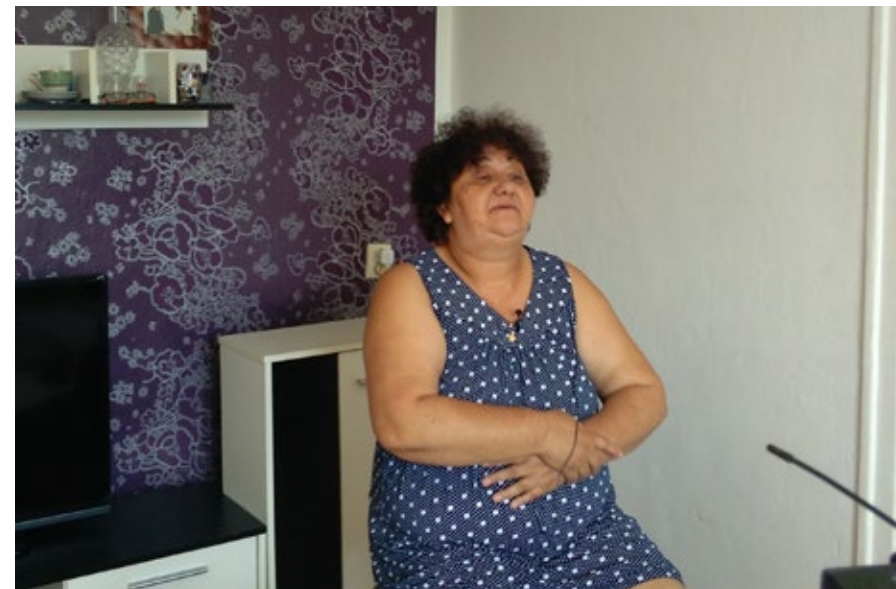
že hradily pouze stravné. A tak Ilona vytvořila systém tzv. kmotrů. Do školky se jezdilo dívat mnoho lidí, např. z Úřadu vlády, kteří odjížděli nadšení. Navrhovala jim, že se mohou stát kmotrem dítěte a dotovat mu stravné. Situace se zcela vyřešila po návštěvě poslankyně Petry Buzkové, kdy dostali sponzorský dar 200 000 Kč. V roce 1998 projekt skončil, neboť klesl počet dětí, které by do školky nastoupily.

ANGLIE

V roce 1999 odjela Ilona s rodinou do Velké Británie. Hlavním důvodem byla zhoršující se situace a nepřátelství vůči Romům a její osobě. Když pracovala ve školce, množily se anonymní telefonáty a dopisy. Vzhledem k tomu, že neměla podezření na nikoho konkrétního, policie s tím nemohla nic dělat. Anonymy vypadaly například takto: „Vypadni ty černá svině ze školky! Co se tam roztahuješ, copak máš háký školy, že si tam?! Tam vůbec nepatříš, patříš do chlíva ke kravám! Vypadni tam odsad a nestraš tam!“

V roce 2003 se však Ilona vrátila zpět do Rokycan. V Anglii se nudila. Byla zvyklá pracovat s lidmi, s dětmi, a chybělo jí to. Od té doby se věnuje především psaní. V průběhu svého života má na kontě např. sbírku povídek Čorde čhave, Kaľo, či parno nebo Vekaribena andal i Anglija. Mezi nejnovější tvorbu pak patří série povídek o bezdomovci Kašťánkovi. Dále pořádá pro děti besídky, letní pobyty a do budoucna uvažuje o založení pěveckého sboru.

●

Projekt Paměť Romů se snaží přiblížit širší veřejnosti historii Romů na území bývalého Československa ve 20. a 21. století prostřednictvím osobních příběhů Romů žijících v současné době v různých částech České republiky. V rámci projektu vzniká sbírka vzpomínek pamětníků v podobě videorozhovorů, které jsou zveřejňovány na webových stránkách www.pametromu.cz. Projekt finančně podpořil Bader Philanthropies, Inc.

ROMŠTÍ PARTYZÁNI A HNUTÍ ODPORU

Ctibor Nečas / Foto: Gabriela Hrabáňová

Počátkem 40. let minulého století žilo v Protektorátu Čechy a Morava a v říšskoněmecké župě Sudety několik tisíc Romů a Sintů. Pro tyto podle nacistické terminologie „cikány, cikánské míšence a osoby žijící po cikánsku“ se připravovala nucená táborová koncentrace, která cíleně vedla k postupnému strádání a ke konečnému vyhlazení, záhubě internovaných. Na protektorátním území byly takového tábory nedaleko obcí Lety (okr. Písek) a Hodonín (okr. Blansko); stejné tábory existovaly rovněž v Liberci – administrativním centru sudetské župy, o jejichž převážně sintských věznicích se ale nedochovaly žádné úřední prameny ani jiné zdroje informací..

Protektorátními „cikánskými tábory“ prošlo za dobu jejich existence více než 2 600 romských mužů, žen a dětí, z nichž byla polovina deportována do osvětimského táborového komplexu. Poměrně hojný počet se jich pokusil o útěk. Převážná většina prchajících byla však vypátrána a četníci eskortovali dopadené zpátky do internace. Pokud se utečencům poštěstilo najít trvalejší úkryty, bývali zpravidla zajištěni až po delší době a postaveni pak před Náhlé soudy v Praze nebo v Brně. Ty nad nimi vynášely ortel smrti, který byl vykonáván gilotinou v pražské pankrácké věznici.

Vidinu opustit tábor motivovala snaha vyhnout se útrapám a zachránit si holé životy, která se však splnila jen v několika málo případech. Dva z úspěšných uprchlíků si zasluhují naši připomínku. Jsou to Josef Serinek a Antonín Murka, kteří po útěcích našli spolehlivé úkryty a pomoc u místního obyvatelstva, takže nebyli vypátráni a zapojili se do partyzánského boje proti nacistům.

Josef Serinek, krycím jménem Černý (1900–1974), se narodil v Bolevci (dnes měst. část Plzeň 1), velmi záhy však osiřel, a proto si ho vzala na starost sestra jeho matky. Vyučil se zahradníkem, zabýval se ale všemožnými profesemi, nejčastěji kočovně provozovaným obchodem, a příležitostně také pašováním zboží přes česko-saské hranice. Za pašeráctví si na přelomu 30. a 40. let odpykával delší trest na svobodě nejprve v Norimberku a pak v Chebu. Po propuštění z vězení, kdy už bylo v platnosti protektorátní nařízení o zákazu kočování, živil sebe a rodinu jako kočí na hospodářských dvorech v západočeské vsi Bohy. Odtud byl s manželkou a pěti dětmi zavlčen do Cikánského tábora

v Letech, z něhož se mu podařilo utéct. Úkryt našel nakonec na Českomoravské vrchovině, kde poměrně brzy navázal kontakt s tamními odbojovými sítěmi. Začal kolem sebe shromažďovat prchající sovětské válečné zajatce, jimž buď pomáhal v jejich dalším útěku směrem na východ, anebo z nich a později rovněž

Jan Serinek. Foto: Archiv rodiny.

z českých mladíků, vyhýbajících se totálnímu pracovnímu nasazení v Říši, sestavil početně proměnlivý lesní oddíl Čapajev; se kterým operoval v okolí Nového Města na Moravě a Poličky. Spolupracoval při tom se sovětským výsadkem Jermak a s partyzánskými oddíly Dr. Miroslav Tyrš a Mistr Jan Hus, jejichž členům zajišťoval zásobování potravinami, šatstvem a kuřivem. Po opatření zbraní pro vlastní oddíl velel trestné výpravě do Přibyslavi, která byla spojena s popravou místních četníků za zastřelení generála Vojtěcha B. Luži, velitele odbojového seskupení Rada tří. Na sklonku války zahájil povstání v Bystřici nad Pernštejnem, kde vedl přepadení tamní školy a odzbrojení v ní ubytované jednotky SS.

Antonín Murka, přezdívkou Tonda Cigán (1923–1989), přišel na svět v Újezdě (okr. Zlín)

a dětství prožil ve svízelných sociálních poměrech. Měl devět sourozenců, matka bydlela s početnou rodinou ve Veselé (okr. Zlín) a příležitostně vypomáhala nebo chodila žebrotou po okolních rolnických usedlostech. Antonín zůstával od mládí odkázán na nahodilou nádeničinu i na různé nelegální zdroje obživy. Od počátku srpna 1942 byl internován v tzv. ikánském táboře v Hodoníně, kde se stal tzv. svobodníkem, vězeňským funkcionářem, který dohlížel na výkonnost podřízených pracovních skupin. Když byl na jaře 1943 nasazen na výkopové práce pro táborový vodovod, povedlo se mu s trojicí kamarádů utéct. Zatímco jeho spoluuprchlíci byli postupně dopadeni, on se skrýval u valašských pasekářů, vstoupil do Partyzánské brigády Jana Žižky vedené legendárním majorem Dajanem B. Murzinem a s tou se podílel na osvobození Vizovic.

CIKÁNSKÝ TÁBOR V OSVĚTIMI

Komplex táborů v Osvětimi vznikl postupně: nejprve byl otevřen v bezprostřední blízkosti města koncentrační tábor Auschwitz jako kmenový tábor (Stammlager), pak se přistoupilo ke zřizování řady táborů v tzv. zájmovém prostoru po vysídlené vesnici Brzezinka a dalších okolních lokalitách, nakonec byly zřizovány pobočné vnější tábory v okolí někdejší vesnice Monowice. Deset táborů v Auschwitz-Birkenau bylo rozmístěno do tří úseků a v jednom z nich se nacházel tábor s označením B-II-e, neoficiálně řečeno Cikánský tábor v Auschwitz-Birkenau.

Do koncentračního tábora v Auschwitzu přibýli z protektorátního území jednotlivě Romové označovaní za „asociální“ a hromadně transporty velmi starých vězňů, jeden z tzv. cikánského tábora v Letech, druhý z Hodonína.

Všichni tito letští a hodonínští vězňové během jednoho, dvou měsíců následkem vysílení zahynuli. Jedním, ne-li vůbec jediným nevypátráným protektorátním romským utečencem z koncentračního tábora v Auschwitz, byl moravský Rom, jehož jméno zůstávalo dlouho neidentifikováno. Jeho touhu po svobodě lze pokládat za projev neutuchajícího vzduchu.

Vincenc Daniel,

jinak také Eman (1919–1970), byl rodem ze Žebětína (dnes část měst. obvodu Brno 16) a v trestním rejstříku měl záznamy kvůli opakované potulce. Proto jej v dubnu 1942 transportovali do koncentračního tábora v Auschwitz, kde dostal jako tzv. „asociál“ černý trojúhelník s číslem 33804. Byl zařazen do pobočného tábora v Monowicích, kde pracoval v továrně na syntetický kaučuk Buna-Werke, odkud se mu podařilo uniknout. Během útěku se převlékl z vězeňského mundúru do ukradených civilních šatů, překročil hranice mezi polským Generálním gouvernementem a protektorátní Moravou a pak se nákladním vlakem přepravil na Brněnsko. V květnu 1943 byl však ve Velké Bíteši (okr. Žďár nad Sázavou) chycen při krádeži jídla a odsouzen Krajským soudem v Brně k devítiměsíčnímu žaláři. Z výkonu trestu byl ale uvolněn, předán do preventivní ochranné vazby a z ní měl být deportován, tentokrát do tzv. cikánského tábora v Auschwitz-Birkenau; při sestavování příslušného transportu v srpnu 1943 ale znovu utekl (v pátracím policejním spisu stálo, že „útěk uskutečnil při dezinfekci a že byl oblečen jenom v trenýrkách a měl s sebou ručník“). Skrýval se s podporou místního obyvatelstva v lesích okolo Brna. Po válce pracoval jako kotlář, byl dvakrát ženatý a po první manželce přijal příjmení Zelník.

POKUSY O ÚTĚK

Útěky vězňů z tzv. cikánského tábora v Auschwitz-Birkenau měly minimální naději na úspěch. Bránil tomu ostnatým drátem obehnaný a strážními vězeňmi protkaný táborový areál, ze kterého se jen zřídkakdy chodilo na dislokovaná pracoviště. Nepřekonatelné bylo pak umístění tábora: v jeho sousedství stál z jedné strany mužský kmenový tábor a z druhé strany mužský nemocniční tábor, vpředu byla vstupní brána se strážnicí, vzadu za dráty pověstná

rampa, na níž byly vykládány přijíždějící transporty. Uniknout odtud nebylo vlastně kam. Pouze mezi těmi vězni, kteří byli přemístěni do jiných táborů, se našli odvážlivci, kteří využili této možnosti a podstupovali zoufalý a nadmíru riskantní krok k záchraně svých životů. Podle neúplných záznamů v Knize „bunkru“, jak se ve slangu říkalo táborové věznici, se o útěk pokusilo jmenovitě 81 romských vězňů a bezmála čtvrtina z tohoto počtu měla protektorátní příslušnost. Všichni však byli chyceni, uvězněni a při nejbližší selekci odvedeni před popravčí četu. Vedle uvedených, povytce individuálních protestů formou útěků, se uskutečnila i hromadná vzepření vězňů proti táborovému teroru, o nichž se zmiňují mj. stručná svědectví následujících přímých účastníků.

Antonín Daniel

žil v letech 1920–1987 a pocházel z integrovaných romských rodin, které měly domovské právo v brněnském Žebětíně a nedaleko tamní cihelny žily ve dvou vlastních domcích. Přesto byli tito domovští příslušníci zavlečeni hned prvním transportem protektorátních Romů do tzv. cikánského tábora v Auschwitz-Birkenau. Po večerním apelu 16. května 1944 došlo podle Antonínova vyprávění k vyhlášení Lager-sperre (uzávěra tábora, při které vězňové nesměli vycházet z bloků), přijela nákladní auta se zvláštním komandem, které mělo všechny nešťastníky odvézt na smrt. Vězňové ale bloky přes opakované rozkazy odmítli opustit. Pamětník popsal tehdejší okamžiky slovy: „A tedka to napnutí, ten strach, že vedvezou třeba náš blok. My, jako chlapi, co sme trochu mohli, tak už každý hledal, co kde viděl, a že se budem bránit. A teď sme stáli u těch blokových vrat, vrata zamčený, a my, ať už to s nama

dopadne, jak chce, budem se bránit.“ Plánovaná likvidace musela být odvolána a přeložena na pozdější dobu, kdy po deportacích proneschopných vězňů (do Buchenwaldu a Flossenbürgu) a vězeňkyň (do Ravensbrücku) zůstali v táboře jen staří a nemocní lidé, matky s dětmi a sirotci. Ti všichni byli v noci z 2. na 3. srpna 1944 za neutuchajícího křiku a odporu zavražděni v plynové komoře V. krematoria. Esesáci si pak o této překvapivé zkušenosti mezi sebou povídali, „že žádná likvidace Židů nebyla do té doby tak obtížná“.

POVÁLEČNÝ AKTIVISMUS

Ernst Klimt,

rodák z Louky u Litvínova, se narodil v roce 1919 a patřil k levicově orientovaným Sintům. Byl odeslán transportem sudetských Sintů a Romů tzv. cikánského tábora v Auschwitz-Birkenau a odtud později s dalšími spoluvězni do koncentračního tábora v Buchenwaldu. Tam se zapojil do odbojové organizace, která v předvečer příchodu americké armády v dubnu 1945 chystala v táboře ozbrojený převrat. Po osvobození se nevrátil do rodného severočeského pohraničí, zůstal v Německu a spolupracoval s heidelberským Dokumentations- und Kulturzentrum deutscher Sinti und Roma.

K těmto vystoupením je třeba připomenout Romy, kteří se po válce v několika migračních vlnách přestěhovali ze Slovenska na Moravu a do Čech. Ve své původní domovině vstupovali do zápasu proti německé porobě. Byla mezi nimi řada někdejších účastníků Slovenského národního povstání, případně i bojovníků 1. čs. armádního sboru v SSSR, o jejichž jménech, tím méně o životních osudech nejsou však k dispozici žádné konkrétní údaje.

IVETA DEMETEROVÁ Z O ROMA VAKEREN: UŽ V MLÁDÍ MĚLA JASNO

Text a foto Jan Josef Rosenberg

Vede vysílání O Roma vakeren (Romové hovoří) v Českém rozhlasu. „Pro mě je práce naštestí i koníčkem, takže dokážu skloubit pracovní s příjemným. V práci jsem neustále v kontaktu s novými lidmi a jejich příběhy, což je obrovsky obohacující. Ti lidé, když vám svůj příběh vyprávějí, mají k vám důvěru. A to je pocit, který je pro člověka hnacím motorem,“ říká **Iveta Demeterová**.

V O Roma vakeren má Iveta externí pracovníky, kteří jí připravují reportáže a rozhovory do vysílání. Vysílá se v úterý a ve čtvrtek, patnáct minut předtočeného pořadu. V sobotu večer vysílá na Radiožurnálu naživo od osmi hodin pěti minut do devíti; tam už je šest příspěvků a devět písniček.

V hodinovém vysílání jsou rozhovory, reportáže. O Roma vakeren je magazín o tom, co všechno se děje v romském světě. Pořad tedy přináší i hudbu, tradice, věnuje se sociální politice, ale také holocaustu Romů či tématu vzdělávání. V pátek pravidelně přichází do pořadu host, který studuje, ale pořad není jen o středoškolských nebo vysokoškolských. Je o všech Romech bez rozdílu. Iveta si váží každého, kdo rád pracuje a jeho práce ho baví.

PRÁCE V TERÉNU

Mnoho času tráví také v terénu. „Což miluji, protože neustále potkávám nové lidi. Někdo se vám otevře hned, a u někoho jiného se musíte propracovávat hlouběji, abyste se dostali k jádru věci,“ říká. Točí, střihá příspěvky, moderuje a o sobotách se střídá s Jarduou Sezemským, který je jejím spolumoderátorem už od vzniku pořadu. Krom toho má stanice své regionální redaktory, kteří Ivetě volají, když se někde něco děje, a ptají se, o co by měla ještě zájem.

Iveta prací žije, a když má trošku volna, ráda cestuje nejen do zahraničí, ale hlavně po krásných místech Česka, třeba po jižních Čechách. „Žiji svůj úspěšný život a mám ho ráda,“ říká. Také ráda čte. Hlavně má ale ráda svoji babičku

Rózinou, které je již osmaosmdesát let. S ní si moc ráda povídá a jak říká, je to její kamarádka i studnice vědomostí.

STUDIUM PŘI PRÁCI

Vysokou školu vystudovala jako dospělá, při práci. Vybrala si andragogiku – vzdělávání dospělých a studium neměla vůbec jednoduché. Studovala při práci, starala se o rodinu, dalo se to ale zvládnout, protože měla právě v rodině velkou oporu. Později nastoupila do romského internetového rádia Rota a učila se novým věcem nejen v práci, ale i ve škole. Doma se učila po nocích do školy a pak ráno zase do práce. Iveta Demeterová získala též prestižní ocenění Roma Spirit, a to v roce 2014.

IVETA DEMETEROVÁ

se narodila v Praze v roce 1967. Vystudovala andragogiku a pracovala jako redaktorka v Rádiu Rota, v občanském sdružení Společnou cestou, jako laborantka ve farmaceutickém průmyslu, v Informačním centru Středočeského kraje či časopise Respekt. V současnosti je už sedmým rokem vedoucí programu O Roma vakeren v Českém rozhlasu. Jeho archiv najdete na webech Českého Rozhlasu.

U zrodu pořadu O Roma vakeren v roce 1992 stála Jarka Balážová. Po ní štafetu převzala Hana Poláková. Jak jste se dostala k vysílání O Roma Vakeren vy?

Nejdříve vám musím vysvětlit, co bylo předtím. V 90. letech jsem vedla internetové Rádio Rota, kam jsem se dostala na základě výběrového řízení. Rádio Rota spadalo pod občanské sdružení Dženo, kterému šéfoval Ivan Veselý.

V rádiu to obvykle chodí tak, že nováčkové mají většinou svého učitele, který je zasvěcuje do tajů chodu vysílání. Kdo učil vás?

Mě v Rotě hodili takříkajíc do vody, a tak jsem plavala, jak se dalo. Byla to pro mě ale ohromná škola, protože obecně neziskový sektor je pro člověka dobrá příležitost, jak se naučit pohybovat v zákonitostech přímo v daném provozu. Je to o práci, o shánění peněz, o kontaktech s lidmi. Ta práce mě nesmírně bavila a v průběhu sedmi let mi skutečně přirostla k srdci. Dženo mělo opravdu velký záběr. V té době bylo rádio jediné svého druhu v Evropě, které Romům přinášelo možnost se vyjádřit.

Začínala jste ale žurnalistickým kursem na Vyšší odborné škole publicistiky.

Ano. Mohla jsem si vybrat mezi internetem, rádiem nebo televizí. Já si vybrala specializaci Rozhlas. Poté přišla zajímavá praxe v Respektu. Pak přišla pauza, v té době jsem pracovala v občanském sdružení Společnou cestou. Provozovalo občanskou poradnu a byl tam i azyl pro svobodné matky, kde jsem také měla částečný úvazek tak jako v poradně.

Jste žena vícero profesí. Cizí vám není ani laboratoř.

Dělala jsem školu, obor biochemie, kde jsem se specializovala na výrobu léčiv. Po studiu jsem pracovala v Léčivě, dnešní Zentivě, v laboratoři a ve velkém provozu. Pak se mi ale začalo stýskat po práci s mikrofonom. To bylo v roce 2010 někdy kolem března, kdy v redakci O Roma vakeren působil Robert Fero. Řekl mi: „Sháníme redaktory, nechtěla bys pro nás točit?“ Tak jsem řekla, že to zkusím, a začala jsem jako externista. Napoprvé jsem točila s kapelou Romano

Stilo a houslistou Pavlem Šporclem. Nahraný příspěvek jsem tehdy donesla Lubce Svárovské, která krom toho, že vede slovenskou redakci, je i supervizorkou romského vysílání. Zeptala jsem se jí, co bych na příspěvku měla ještě vylepšit. Řekla, že je vše v pořádku, vystříhala jen pár nádechů, protože jsem střihací program teprve dobrušovala, a šlo to hned do vysílání. Pak přišla další fáze, kdy mi Lubka řekla, jestli chci zkusit testování na večerní moderaci. Začala jsem tedy moderovat večerní vysílání a přiznávám, měla jsem samozřejmě velkou trému. Naštěstí jsme moderovali s Jarduou Sezemským, který byl tenkrát již zběhlý. Ve studiu mi tehdy neuvěřitelně pomohl. Takže jsem měla smlouvu na externí redaktorskou spolupráci a na večerní moderování. Zároveň jsem ještě pracovala Informačním centru Středočeského kraje. Nakonec jsem nastoupila do Českého rozhlasu na stálý pracovní poměr, protože Lubka Svárovská se mě opět zeptala, tentokrát na to, zda bych nechtěla vést romskou redakci.

Vedoucí post. To musela být velká výzva. Jaké byly zpočátku vaše pocity?

Rozmýšlela jsem se. Říkala jsem si, jestli to zvládnou. Člověk má smíšené pocity, protože vás to na jednu stranu láká, a na druhou stranu odcházíte z práce, kterou jste měli rádi a na kterou jste byli zvyklí. Pak jsem zvážila své možnosti a šla do toho. Teď v září to bude sedm let, co tu jsem. Mám tuhle práci vážně ráda a ani jednou jsem ještě nezalitovala, že jsem si ji vybrala.

Donedávna byl téměř neznámý příběh válečného hrdiny Imricha Horvátha, který bojoval v bitvě na Dukle, byl vězněn v koncentračním táboře a po osvobození se dostal s americkými vojáky až na západ Čech. V O Roma vakeren jste na jeho příběhu pracovala právě vy. Byla to vaše tzv. srdcovka?

Ano. To je kauza! I když vím, že musím pracovat dál i na jiných věcech, tento případ mám uložený hluboko a chci na něm pracovat dál. Přemýšlím i nad konkrétními lidmi, jak mohli zapomenout na to, jak tenkrát žili a jak to všechno zvládali. Přemýšlím, jak se v tom případě postupovalo. Nikoho nechci ale odsuzovat, protože nechodím v jeho botách.

Jaké jsou na váš pořad ohlasy?

Musím popravdě říct, že máme od posluchačů dobré ohlasy. Volají i píší nám do redakce chválu, ale také dotazy, na které se snažíme písemně, ale i ve vysílání odpovídat. Posluchači si také píší o oblíbené písničky.

Jakou roli hrají podle vás romská média ve společnosti?

Na našem trhu hrají romská média nezastupitelnou roli. Když budu hovořit o našem pořadu, jak už jsem řekla, přinášíme informace o Romech, jejich strastech i slastech, ale i o jejich kulturních tradicích ze všech koutů země, které by většina majoritních médií vůbec nevysílala. A do těch všech koutů země za nimi jezdíme. ●

AMARO RECORDS: PODNIK, KTERÝ PRODÁVÁ I POMÁHÁ

Adéla Gálová / foto: Archiv Amaro records

Projekty sociálního bydlení a podnikání nejsou dnes už bohudík neznámým pojmem ani v České republice. Podnik, který by zároveň směřoval podpůrnou činností dovnitř romské komunity a propojoval ji pomocí své „nizkoprahovosti“ a univerzalitě provozované umělecké činnosti se spřízněnými dušemi bez ohledu na etnickou příslušnost, je však dosud spíše ojedinělý. Pojďme si představit Amaro records: nahrávací studio a hudební kavárnu v Brně, kde si na své přijde jak hudební profesionál, tak začínající muzikanti toužící po hvězdné kariéře.

Nápad na založení studia nevyšel z hlavy nikoho menšího, než je legendární brněnský muzikant, publicista a spisovatel Gejza Horváth. V rámci své spolupráce s brněnskou organizací IQ Roma servis pracoval Horváth dlouhodobě s romskou mládeží a poznal během ní množství (nejen) hudebně ambiciózních mladých lidí. Později přišel projekt City Spice Fakulty sociálních studií brněnské Masarykovy univerzity, do nějž se zapojil i IQ Roma servis. Díky němu, a díky podpoře nadace Bader Philanthropies, získalo centrum první prostředky na přebudování prostor a nákup základní nahrávací techniky. Projekt přinesl vznikajícímu centru i možnost se inspirovat a přenést postupy obdobného nizkoprahového nahrávacího studia v Barceloně do domácího prostředí.

Během přípravného období trvajícího zhruba půldruhému roku se dal dohromady také tým, který funguje prakticky v nezměněné podobě dodnes. Kromě zakladatele a autora nápadu Gejzy Horvátha do něj patří vedoucí sociálního podniku a projektu Amaro records Petra Borovičková, zvukař Michal Kopřiva, pracovnice pomocného provozního personálu Denisa Kačová a Sabina Horváthová, druhý zvukař Radek Žák

a Roman Horváth se Zdeňkem Lázokem, kteří mají na starost komunitní podporu pro nahrávání.

PRO KOHO A ZA KOLIK

„Činnost studia můžeme rozdělit na dvě větve – jedna je čistě komerční – můžete u nás nahrávat za 400 Kč za hodinu – druhá je komunitní – při stavbě studia a prakticky doteď bylo možné získat dobrovolnou práci ve studiu nahrávací hodiny „zdarma“ – nebo spíše lépe řečeno – za odvedenou práci,“ vysvětluje stěžejní aktivity projektu Petra Borovičková. „Je to systém, s jehož využitím

se snažíme podpořit umělce z různých komunit, kteří mají talent a vizi, ale bohužel ne dostatek prostředků pro jejich naplnění,“ dodává.

A studiu se, zdá se, daří. Podle slov Petry Borovičkové nahrávají v jeho prostorách hudebníci denně, a zdaleka se to netýká jen těch romských. Neromové se ostatně zapojují i do samotného chodu studia, a množství jich je i mezi dobrovolníky a členy komunity. Z „komunitních“ nahrávek vznikly v poslední době dvě velmi výrazné: Paraštuvín Filipa a Marka Bagárových a Sar Awilal Kenza Cavalliho. Většina těchto nahrávek se následně ocitá i na kanálu youtube.com. Kromě členů brněnské romské komunity využilo služeb Amaro records i množství známých interpretů; z těch romských jmenujme například Moniku Bagárovou či El Nino. A konečně: ve studiu vznikly i nahrávky zavedených a milovaných písni autorů myšlenky projektu Amaro records, Gejzy Horvátha.

„S dosavadním průběhem projektu jsme velice spokojeni,“ shrnuje Petra Borovičková. „V tuto chvíli je pro nás tudíž největší metou do budoucna jeho udržitelnost a rentabilita.“

AMARO RECORDS: PODŇIKOS, SAVO BIKENKEREL THE DEL O VAST

Adéla Gálová / foto: Archiv Amaro records

O projekta vaš o socijalna khera the socijalna firmi imar nane nič nevo the pro Čechi. Projektos, savo kamel te del o vast the te hazdel upre romaňi komunita u pašoda jekhetaňarel le manušen umeleckone aktivitenca, u na dikhel pre etnicita, bo hino phundrado the univerzalno, ta ajse mek but nane. Avas te dikhel Amaro records: studiovos kaj pes cirdel pro CD o bašaviben the muzikantsko kavarňa Bernate, kaj šaj aven profesijonalna muzikanta the ajse manuša, so chudle te bašavel na čirla u kamen te kerel e karijera.

Kada na avla pre godi ňikaske avreske, sar legendarnone Bernakere muzikantoske, literatoske the publicistaske, so les vičinen Gejza Horváth. Kerelas andre Bernakeri organizacija IQ Roma servis le terne manušenca u maškar lende dikhelas but ambicioznone manušen. Palis avla o projektos City Spice la Fakultaha pal o socijalno džaniben Bernate pre Masarykovo univerzita, the o IQ Roma servis lenca has andre kada projektos. O love pro projektos Amaro records chudle ole projektostar the mek len diňa o vast o Bader Philanthropies. Akor šaj chudle o študios te thovel pro pindre. O projektos len tiš diňa e inšpiracija sar te kerel o centrumos, te avel predal buter manuša, avka sar kajso centrumos andre Barcelona.

O centrumos kisitinenas vaj jekh the jepaš berš u o timos, savo les kerelas, odoj hin dži adadžives. Peren andre o autoris Gejza Horváth, šerali khatar o socijalno poňikos the projektos Amaro records e Petra Borovičkovu, o zvukaris Michal Kopřiva, manuša, save zaačhen provozis e Denisa Kačovo the e Sabina Horváthovo. Aver zvukaris o Radek Žák u mek o Roman Horváth le Zdeňkoha Lázokoha, save zaačhen komunitno podpora te kempel te cirdel o CD.

PREDAL KASTE THE VAŠ KECI

„O aktiviti andro studijovos šaj činas pre duj kotora – jekh hin ča komerčno – šaj ke amende cirden e muzika vaš 400 Kč pre jekh ora – aver hin komunitno – sar pes o studijovos kerelas the akana, manuš šaj chudel varesave ori andro o studijovos „hijaba“ te odoj vareso kerena u na mangel vaš kodi buti love – abo te phenas feder – vaš e buti andro studijovos,“ phenel pal o projektos e Petra Borovičkovu. „Oda hin o sistemas, saveha kamas te del o vast le manušenge khatar buter komuniti, so len hin talentos the vizija, no nane len

pre kada love,“ phenel.

Andro studijovos džan o aktiviti mištes. Sar phenel e Petra Borovičkovu, o muzikanta kodoj bašaven sako dives, the nane oda ča romane manuša. Andro studijovos keren buti the o gadže, but lendar hine the maškar o dobrovolňik the dživen andre kodi komunita. Le „komunitnone“ gilendar šaj phenas pal duj igen lače: Paraštuvín, so bašaven the gilaven o Filip the o Marek Bagarovci u Sar Awilal so bašavel o Kenza Cavalli. But gila khatar o studijovos hin palis pre youtube.com.

Maškar o manuša, save bašavenas andro Amaro records hin the hirešna manuša sar e Monika Bagarovo abo o El Nino. Pro agor: andro studijovos has kerde tiš igen šukar gila the o bašaviben, savo kerel o Gejza Horváth, so leske o projektos Amaro records avla pre godi.

„O projektos hin but lačo,“ phenel e Petra Borovičkovu. „Akana hin predal amende but angluno, te šaj avel phundrado mek andro aver berša the leskeri rentabilita.“

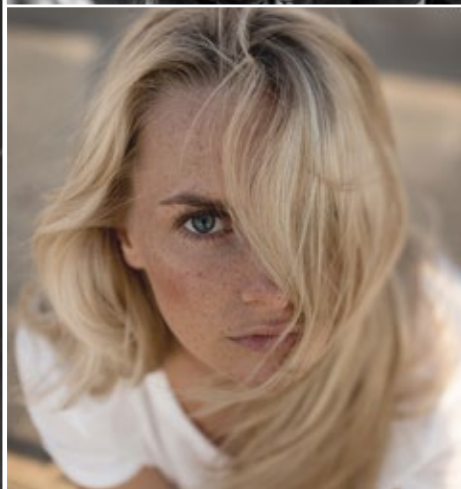

UMĚT ZACHYTIT SPRÁVNÝ OKAMŽIK

Adéla Gálová / Foto: Andrej Gábor

Fotografie **Andreje Gábora**, bratislavského rodáka s romskými kořeny žijícího v Holandsku, jste mohli v *Romano vodi* zaznamenat už v červnovém čísle, v němž se ujal focení titulky s romským aktivistou Stanislavem Danielem. Do zářijové rubriky nám poskytl výběr svých fotografií z rozmanitých fotosérií a připojil i povídání o své tvorbě.

„Jmenuji se Andrej Gábor, je mi 35 let a pocházím z Bratislavy. Focení se věnuji přibližně od roku 2012, kdy jsem si koupil svou první zrcadlovku. Tehdy v začátcích jsem fotil asi všechno, co mi přišlo zajímavé. Květiny, hmyz, západy slunce, kamarády i partnerku – tedy ve chvílích, kdy měla na můj nový koníček náladu. Byly to prozatím jen „obyčejné“ fotografie bez specifického ducha, se špatným světlem a ještě horší kompozicí. Věděl jsem, že se musím zlepšit. Focení mě ale bavilo tak moc, že jsem začal navštěvovat různé workshopy, sledovat naučná videa na kanálu YouTube a číst odborné knihy. A samozřejmě jsem zároveň zkoušel nekonečné množství dalších „cvaknutí“ – záběrů, které měly časem prověřit mou vášeň pro dobrou fotografii. Začal jsem se úžeji věnovat portrétní fotografii, stylu Boudoir a tzv. Streetu. Dnes už mě mé okolí vnímá jako umělce, který umí zachytit ten správný okamžik.“

KDYŽ PÍŠÍ NEJMENŠÍ ČTENÍ Z DĚTSKÉ LITERÁRNÍ SOUTĚŽE

Romano Suno / Foto: Archiv Romano Suno

V každém ročníku soutěže Romano suno si mladí autoři mohou vybrat z několika témat, která mohou literárně zpracovat, pokud nemají vlastní nápad. Téma rodiny zpravidla nenavrhujeme, i tak o ní totiž děti píšou nejčastěji. Ať už v případech, kdy se skrze svou rodinu chtějí sami představit, nebo kdy pro ně rodina představuje odpověď na mnohá jiná témata. Například Kdo je pro tebe vzor? nebo Koho máš nejradši? A třebaže takový fotbalista Critiano Ronaldo je největším vzorem pro hodně dětí, suverénně nejvíc z nich píše o své mámě, tátovi, babičce nebo dědovi. V tématu Moje láska zase hodně dětí vroucně psalo o miminkách v rodině. Ze všech textů jsme pro druhý díl literárního seriálu vybrali tři následující.

2003, JIŘÍ HELLEBRAND, 8 LET, VÍTKOV

Famelija

Vičinav man Jirka, he maj mange javla eňa berš. Hin man bari bach, dživav andre bari famelija. Hin man daj, dad, duj phrala he jekh pheň. Hine phureder mandar. Ale oda jekh, dzekana mange pomožinen, kana mange vareso kempel, či man vareso dukhal. Andre miri familija hin tiš e baba, o papus he e bibi Jitka. Joj nane miri dočauči bibi, ale hiňi manca ciknovarbstar. Hin oda najfeder kamaratka mira dajorakri. Dikhav la but rado. Našti bisterav pro mindro rikono - jezevčikos Dašenka. The jov patrinel andre familija. Dživipen bi e Dašenka na avelas dživipen. Hiňi manca, kana som nasvalo, javel ke ma he smutnones pre ma dikhel.

Ciknovarbstar som nasvalo. Hin man vareso le ledvinenca, he astma he o Devel džanel so. Hoj som nasvalo, na phirav but andre škola, he hin mange smutno. Buterval somas andre špitaľa. Esas manca kodoj miri daj. Niğda man na omuklas. Kerel peske chvilka pre ma. Sikhľarel man sa, del manca duma, bavinel pes manca. Me mištes džanav, hoj palis rači na sovel, he sa, so na birindas perdal o džives, kerel rači, kana amen sovas. Sar javava baro, miri daj na kerla nič, savoreha lake pomožinava. Kamavas bi, kaj pes te sovel avri. Starinel pes cala familijatar, phirel andre buči, sikhľarel le čhavoren - mire kamaraten, he ke koda mek phirel pre bari škola. Le dadeha man tiš bavinav. Bavinahas amen la stavebňicaha, vareso lepinas, mukas le draken. Hin leha pheras.

Hin mištes, hoj mire phrala he pheň hine phureder. Savore phiren pro gimplos. Kana hi mange phujes, sa khatar mande keren. Tiš pes manca bavinen. Miri familija hiňi but bari. Na chudav bare darki sar aver čhavore, ale

hin amenge jekhetanes mištes. Maj man avena narozeňini. Nejbuter bi kamavas jekh darkos. Džanav mištes, hoj les na chudava. Kamavas bi aspoň čino te jel sasto, the miri familija.

Moje rodina

Jmenuju se Jirka a brzo mi bude devět let. Mám obrovské štěstí, že žiju ve velké rodině. Mám maminku, tátu, dva bratry a sestru. Jsou starší než já. Ale nevadí to. Někdy mi pomáhají, když něco potřebuju nebo když mě něco bolí. V naší rodině je taky babička, děda a teta Jitka. Sice to není pravá teta, ale je se mnou odmalička. Je to nejlepší kamarádka mé maminky. Mám ji moc rád. Nesmím zapomenout na svého psa, jezevčika Dášenku. I on patří do mé rodiny. Život bez Dášenky si neumím představit. Je u mě, když jsem nemocný. Přijde ke mně a smutně se na mě dívá.

Odmalička jsem nemocný. Mám něco s ledvinami, k tomu astma a bůhví co ještě. Protože jsem nemocný, nechodím moc do školy a bývá mi smutno. Víckrát jsem byl v nemocnici. Vždycky tam se mnou byla i maminka. Nikdy mě neopustila. Udělá si na mě čas. Všechno mě učí, povídá si se mnou, hraje si se

mnou. Já vím dobře, že pak v noci nespí a všechno, co nestihla za celý den, dělá v noci, když my spíme. Až budu velký, maminka nebude dělat nic, se vším jí budu pomáhat. Chtěl bych, aby se vyspala. Stará se o celou rodinu, chodí do práce, učí děti, moje kamarády, a ještě k tomu chodí na vysokou školu. S tatínkem si také hrají. Stavíme ze stavebnice, něco lepíme, pouštíme draky. Je s ním legrace. Je dobře, že moji sourozenci jsou starší. Všichni chodí na gympl. Když je mi zle, o všechno okolo mě se postarají. A taky si se mnou hrajou. Moje rodina je opravdu velká. Nedostávám drahé dárky jako ostatní děti, ale je nám spolu dobře. Brzo budu mít narozeniny. Nejvíc bych si přál jednu věc. Dobře ale vím, že se nesplní. Chtěl bych, abych byl aspoň trochu zdravý, já i celá moje rodina.

2016, JENIFER RAFAELOVÁ, 13 LET, OSTRAVA

Lášo dejs te del o Dejľ, Romale! T'an bachtále! Kamous te phenav tumenge pal muro čaládo. De mejdik kezdinou, me sim i Jenifer le Čokoski taj la Macaki šej. De muro dad taj muri dej phandle'j taj igen pháres si kana naj paša tu ťo dad

taj ťi dej. Si ma inke duj cigne pheňa. Jejk bušol Venocia, ochto beršengi, taj i dujto Saloma, deše beršengi. De anglunes samas ká muri mámi, de múlas angla beršes taj akánik inke sam ka muri lala, mura dakri pheň. Kamav mar khejre t'avel muro dad taj muri dej. Aj ke igen bári briga pe muro jilo. Phirav ká muri daj taj vi ká muro dad pi návšteva. Te kana žav lende, igen rovac ke but pháro si mange. Trobuj ma muri dej ke akánik sim andi puberta taj voj naj paša ma de te trobundemas te iskirij sa pa kado ži ando áver dejs. Kamous kado te phenav tumenge prá ma. Kado, so ande ma si, či del pe kadej te iskirij. Kado site te trajin korkouri. Feri muro jilo žanel taj muri goudí če pharimo'j. Feri le Dejvles mangav sa intregone mure čaládoske, hoď sa ketháne t'avas. Sar avou bári, sa kerou kadej, te na avav vi me phandli, te na kerav mure šavourenge kodi briga, so kerdas muri dej mange taj mure duje cigne pheňenge. Romale, na keren dilimo taj ášon páčasa! T'an bachtále!

Ať vám Bůh dá dobrý den, lidé! Budte šťastni! Chtěla bych vám povědět o své rodině. Ještě než začnu, jsem Jenifer, dcera Čokova a Macina. Jenže táta s mámou jsou ve vězení a to je velmi těžké, když vedle sebe nemáte svého tátu a mámu. Mám ještě dvě mladší sestry. Jedna se jmenuje Venocia, je jí osm. Druhá sestra je Saloma. Jí je deset. Dříve jsme byly u naší babičky, ale babička před rokem umřela, takže teď jsme u tety, máminy sestry. Přeju si, aby táta s mámou byli doma. Mám v srdci velký smutek. Jezdím za mámou a tátou na návštěvu. Když od nich odcházím, brečím a je mi strašně smutno. Potřebuju svoji mámu. Navíc jsem teď v pubertě a nemám ji u sebe. Kdybych o tom

začala psát, psala bych až do rána. To jsem vám chtěla o sobě říct. O tom, co v sobě nosím, o tom se sem psát nedá. Musím to prožít sama. Jenom moje srdce a moje mysl ví o té tíze. Prosím Boha za celou svoji rodinu, abychom byli spolu. Až budu dospělá, udělám všechno proto, abych se nedostala do vězení a abych svým dětem nepřinesla takový žal, co moje máma přináší mně a mladším sestrám. Lidé, nedělejte hlouposti a buďte spokojeni! Budte šťastni!

2002, MICHALA HOLUBOVÁ, 12 LET, PARDUBICE

Baba

Savoro pes richtinel pre Karačoňa. O vilohi andro sklepi hine vizdobimen. O lidos cinaven darki, všadzi šunen o koledí. Amara famelija nane dzeka vareso te kerel. Angluno agor decembriske amenge muľa e baba. Savore koleske na paťanas, ale miro dad sas hotovo, joj sas leskeri daj. Našti paťal, hoj leske odgela. E baba sas nasvali a ligendam la andre špitaľa. Mišľindom, hoj imar avla khere. Rešťam o telegramos, hoj mula. Takoj koda džives chudľam te vartinel. Avle sa amari famelija. Sako rat amen savore bešahas ke baba andro kher. E baba sas vešelo. Amen savore pes kadaj bavinahas. Chalas pes, pijahas a mišľinahas pre baba. Vakerahas peske, so e baba predžidiľa. O terne vartine-nas calo rat dži pohreboste. Amen o čhave geľam te sovel až raťi. Jekh kurko phiravas ča andre škola, na somas avri a unavimen, vartinahas calo rat dži tosara. Trito džives la baba paruďam. Ko Roma hin kavka, hoj vartinas. Oda amaro zvikos, savore Roma oda keren. Koda džives la baba paruďam. Pre baba

urďam šukar viganos, andro mochto lake diňam, so rado dikhelas, diňam lake rokľa the bluza, čeňa, angrusti, love, ci-garetľi, kava. Joj rado pijelas kava.

Pro cinteris bašavenas romaňi muzika a bašavenas savore giľa la babakere. La baba amare Roma do-provozindam až ke chev, kaj la palis mukle tele. Koda džives sas bari žala. O dad phirla andro kalo the andre žala. Mušinel te dživel bi e baba. E baba predžidiľa pharo dživipen. Bare berša sas andro koncentrakos. Sas lači a na sas skupo. Savore paťas, hoj e baba hiňi andro ňebos a jekhvar pes laha sdžaha.

Babička

Všechno se chystá na Vánoce. Výlohy obchodů jsou vyzdobené. Lidé kupují dárky, všude je slyšet koledy. Ale naše rodina nemá náladu něco dělat. Začátkem prosince nám umřela babička. Nikdo tomu nechtěl věřit a nejvíc byl zničený můj otec. Byla to jeho maminka. Nemohl uvěřit, že mu navždy odešla. Byla nemocná a odvezli jsme ji do nemocnice. Myslela jsem, že už půjde domů, ale dostali jsme telegram, že zemřela. Hned ten den jsme začali vartovat. Sjela se celá naše rodina. Každou noc jsme všichni seděli v babiččině pokoji. Babička bývala veselá, takže my všichni jsme se tady bavili. Jedlo se, pilo a mysleli jsme na babičku. Vyprávěli jsme si, co prožila. Mladí vartovali celou noc až do pohřbu. My děti jsme chodily spát až pozdě večer. Celý týden jsem chodila jen do školy, večer jsem se nezdržovala venku, takže jsem nebyla unavená a hlídali jsme pak celou noc až do rána. Třetí den jsme babičku pochovali. U Romů je to tak. Vartování je náš zvyk. Dodržují ho všichni Romové. Ten den jsme babičku pochovali. Babičku jsme oblékli do krásných šatů, do rakve jsme jí uložili všechno, co měla ráda. Dali jsme jí sukně i blůzu, náušnice, prsten, peníze, cigarety, kávu – ona ráda pila kávu.

Na hřbitově hrála romská muzika a hráli všechny babiččiny oblíbené písničky. Naši Romové ji doprovodili až ke hrobu, aby ji pak spustili dolů. Ten den byl strašně žalostný. Tatínek chodí v černém, nosí smutek. Musí žít bez babičky. Babička prožila těžký život. Dlouhé roky strávila v koncentráku. Byla hodná, nebyla lakomá. Všichni věříme, že babička je teď v nebi a jednou se s ní sejdem.

FEDER NA AVEHA VYPRÁVÍ MILAN KROKA

Milan Kroka, Adéla Gálová

V seriálu Romaňi gilí (Romská píseň) se věnujeme historii a současnosti některých dobře, ale i méně známých romských písní a písňových textů. Čtvrtý díl je věnován autorské písni Milana Kroky „Feder na aveha“ (Lepší už nebudeš), která je smutným vzkazem dovnitř hudebníkovy rodiny. Milana Kroku snad ani není potřeba příliš představovat: je jednou z nejvýraznějších postav romského hudebního dění v Česku, hraje ve vlastní skupině Milan Kroka live band a má za sebou spolupráci s bezpočtem významných romských hudebních osobností.

MILAN KROKA: FEDER NA AVEHA

Tuhle píseň jsem si vybral, protože k ní mám velice silnou citovou vazbu. Napsal jsem ji o svém bratroví, který už bohužel není mezi živými a jehož život a vztahy byly bohužel velice komplikované. Můj bratr se ženil poměrně brzy, bylo mu čerstvých osmnáct let. Se ženou se jim záhy narodilo také první dítě. Tehdy měli ještě vcelku fajn a slušný život, po prvním roce manželství se ale brácha takzvaně chytil party a začaly potíže.

Začal dělat lumpárny, ponocovat, pít, krást, a dokonce i fetovat. O ženu a dítě se přestal úplně zajímat, což nakonec vyústilo až k jejich rozvodu. Jeho žena byla „gádži“ a takový život nevládala. Mně bylo tehdy teprve 17 let.

Když jsem skládal Feder na aveha, myslel jsem na svého bratra a na

všechny jeho vrstevníky, kterým by se mohlo přihodit něco podobného. Bral jsem ji tedy vždycky tak, že je kromě jeho památky určena hlavně všem, kdo v ní objeví příběh svůj nebo svých blízkých.

Chtěl bych, aby se zejména k mladým Romům a mladým klukům obecně dostal vzkaz, že když si založí v osmnácti letech rodinu a ožení se, měli by být schopni zajistit, že pro ně rodina bude na prvním místě. Pokud naopak cítí, že na takový krok ještě nejsou dostatečně zralí, rádi by si ještě nějaký čas užívali, měli by se na zakládání rodiny raději vykašlat. To samé samozřejmě platí i pro opačné pohlaví.

Tahle moje píseň je na světě už dlouho, konkrétně 21 let, a je hodně známá a oblíbená. Hrajeme ji na každém koncertě.

FEDER NA AVEHA:

*Šun tu more šun, soske tu keres
oda, so pes na kerel?
Sar tut love hin,
takoј denašes andre karčma te pijel.*

*Kana godži tu, kana chudeha
Kana imar preačeha?
Sar love chudes, sa len prepíjes
Pro chaben khere na des.*

*Romňi khere le čhavenca,
Nane la so te tavel
Tu le čhaven na bajines,
Te chal lenge na cines
Tiri romňi le čhavenca,
imar tuha na avela,
bo feder imar tu na aveha.*

LEPŠÍ UŽ NEBUDEŠ:

*Hej, člověče, proč děláš
věci, co se nedělají?
Jakmile máš trochu peněz,
utíkáš je propít do hospody.*

*Kdy dostaneš konečně rozum,
kdy už s tím konečně skončíš?
Jakmile máš trochu peněz,
všechny je propíšeš,
dětem na jídlo nic nedáš.*

*Žena čeká doma s dětmi,
nemá co dát do hrnce,
ty se o ně nestaráš,
jídlo jim nezajistíš.
O ženu i děti přijdeš,
protože ty už lepší nebudeš.*

POSTMILENIÁLOVÉ: 2005 - SOUČASNOST

Karolína Ryvolová

Viděno zpětně se náhlé úmrtí Mileny Hübschmannové jeví jako ground zero české romistiky, po němž se osiřelý obor a s ním i romská literatura mohly znovu propadnout do nebytí. Díky nasazení jejích bývalých spolupracovníků a studentů se však obor dále rozvíjí. I tak ztratili písíci Romové načas své obvyklé publikační kanály a tím i motivaci ke psaní.

K opětovnému oživení a nové vlně literární aktivity docházelo poznenáhlu. Spontánně se vynořili neokoukaní autoři, kteří si našli své vlastní platformy, např. Irena Eliášová (Naše osada, Krajská vědecká knihovna v Liberci 2008) nebo Roman Erös (Cadik, Dauphin 2008), nové dějiny romského psaní se ale začaly psát hlavně po spuštění online projektu organizace Romea Šukar laviben le Romendar v roce 2010.

Je potřeba vyzdvihnout nasazení Lukáše Houdka, který výzvu Romům, aby zasílali starší, ale hlavně nové texty do redakce, kde budou v týdenním rytmu zdarma zveřejňovány, vymyslel, a několik let pokračoval v návazných aktivitách.

Vernisáž jeho výstavy portrétů romských spisovatelů Lačo lav sar maro v kavárně Jericho (2011) spojená s literárním čtením přilákala Jáchyma Topola, dramaturga nově otevřené Knihovny Václava Havla, který o ní napsal do Lidových novin (LN 21. dubna 2011) a pozval autorku těchto řádků, aby v KVH uspořádala čtení romských autorů. Ze čtení Ferkové, Giňi, Eliášové a Hejkrlikové 24. 11. 2011 se zrodila dlouhodobá spolupráce, jejímž konkrétním výstupem je třeba sbírka Slunce zapadá už ráno (2014), ale také každoroční dvě až tři akce věnované Romům v tomto prestižním prostoru.

Houdek dále založil online nakladatelství Kher, které od roku 2012 soustavně dává prostor novým i zavedeným romským autorům publikovat a být čten.

Zájem o současnou romskou kulturu začaly projevovat i významné neromské instituce. Na jaře 2012 zviditelnil projekt Romové na Nové scéně nové tváře romské tvorby; čtyři různé literární časopisy připravily v posledních letech speciální romská čísla - Host

(2006), Plav (2012), Tvar (2013) a A2 (2014). V rámci doprovodného programu Khamora 2017 byla navázána slibná spolupráce s Městskou a Národní knihovnou v Praze, které se chtějí podílet na pořádání literárních

čtení, školení knihovníků o romské literatuře a snižování prahu pro vstup do knihoven pro začínající romské čtenáře.

•

